

ROMERSK TIDERÄKNING

Åke Lundström 1968

Reviderad av Kjell Weinius 2011

Ett naturligt år, ett "solår", *annus*, dvs. från t.ex. ett vintersolstånd till nästa, är tämligen exakt 365 dygn, 5 timmar, 49 minuter och 12 sekunder (365,2425 dygn), alltså inte fullt $365\frac{1}{4}$ dygn.

En naturlig månad, *mensis*, dvs. tiden från en nymåne till nästa, är ungefär 29,53 dygn.

I äldsta tid skall det romerska året ha bestått av 304 dagar fördelade på 10 månader (mars – december). Möjligen lämnade man helt enkelt vintertiden, då jordbruksarbetet låg nere, utanför räkningen.

Roms andre konung, **Numa Pompilius**, tillskrivs av historieskrivaren Livius, som var samtida med kejsar Augustus, införandet av ett **år med 12 månader med totalt 355 dagar**. Nyårsdagen var den 1 mars, som flyttades till 1 januari år 153 f.Kr.

<i>mensis Martius</i>	31 dagar	<i>mensis September</i>	29 dagar
" <i>Aprilis</i>	29 "	" <i>October</i>	31 "
" <i>Maius</i>	31 "	" <i>November</i>	29 "
" <i>Iunius</i>	29 "	" <i>December</i>	29 "
" <i>Quintilis</i>	31 "	" <i>Ianuarius</i>	29 "
" <i>Sextilis</i>	29 "	" <i>Februarius</i>	<u>28</u> "
		summa	355 dagar

Vid behov insköts **en skottmånad** (*mensis intercalaris*) om 22-23 dagar efter den 23 februari och därefter kom de återstående fem dagarna av februari. Detta skedde vanligen vartannat år, varvid vintersolstånd, vårdagjämning etc. försköts till ett allt tidigare datum. Man kunde vara i februari vid vårdagjämningen. Att skottmånaden insköts efter den 23 februari beror möjligen på att året i förhistorisk tid slutat denna dag; ännu i klassisk tid firades den 23 februari guden Términus (=slutpunkt, gräns).

Julianska kalendern, utarbetad av astronomen Sosígenes, infördes från år 45 av Julius Caesar. År 46 fick 455 dagar (*annus confusionis*) för att man skulle komma i takt med det naturliga året; den 1 jan. 45 inträffade "riktigt". Genom reformen fick året 365 dagar och vart 4:e år insköts **en skottdag** efter den 23 februari. Året blev i medeltal $365\frac{1}{4}$ dygn, dvs. något för långt, varför nyårsdagen efter 128 år inföll en dag för sent och t.ex. vårdagjämningen försköts till allt tidigare datum, så småningom från den 21 mars till den 11 mars.

Vid nya tidens början hade kalenderåret förskjutits så mycket i förhållande till årstidernas växling, att påven Gregorius XIII år 1582 införde den **gregorianska kalendern**. Tio dagar fick falla bort det året, så att dagen efter den 4 oktober räknades som den 15 oktober. Reformen innebar att tre skottdagar togs bort på 400 år. Av sekelskiftesåren var 1600 skottår, men inte 1700, 1800 och 1900. År 2000 var skottår, men 2100, 2200 och 2300 kommer inte att bli det. Först efter 3600 år kommer årstidsförskjutningen nu att uppgå till en hel dag.

Gregorius' reform genomfördes i katolska stater under 1500-talet, i protestantiska i regel först på 1700-talet. Man fick i de senare länderna vid datumangivelser skilja mellan "gamla stilen" = g.st., dvs. den julianska kalendern, och "nya stilen" = n.st., dvs. den gregorianska. År 1753 infördes n.st i Sverige och det året "försvann" 11 dagar; efter den 17 februari gick man direkt över till den 1 mars. Oktoberrevolutionen i Ryssland utbröt den 7 november 1917 n.st. men den 25 oktober g.st., som då ännu tillämpades i Ryssland. Året därpå övergick man dock till n.st., medan Grekland gjorde det först 1923.

Månadernas namn kan delas in i tre grupper: januari-juni, juli-augusti och september-december. Se vidare uppgift 7.

Datering, månadsdagarnas beteckning

Dagarna i månaden räknades av romarna med utgångspunkt från **tre huvuddagar**, som är pluralisformer:

Kalendae = den 1:a dagen i månaden

Nonae = den 5:e dagen i månaden (men i Mars, Iuli, Maj, Oktober /MILMO/ den 7:e dagen)

Idus = den 13:e dagen i månaden (men i Mars, Iuli, Maj, Oktober den 15:e dagen)

Tidsadverbial (svarar på frågan När?)

- a) För att beteckna huvuddagarna används substantivet + månadsnamnets adjektivform i ablativ: 1 jan. - *Kalendis Ianuariis*; 5 febr. - *Nonis Februariis*; 15 mars - *Idibus Martiis*
- b) Dagen före, *pridie*, resp. efter, *postridie*, huvuddagarna följt av akkusativformer: 31 aug. - *pridie Kalendas Septembres*; 8 juli – *postridie Nonas Iulias*
- c) Övriga dagar angavs genom att man räknade bakåt från huvuddagarna: 3 apr. - *ante diem tertium Nonas Apriles* (a.d. III Non. Apr.)
24 aug. – *ante diem nonum Kalendas Septembres* (a.d. IX Kal. Sept.)

Observera att man använde s.k. inklusiv räkning, dvs. både begynnelse- och slutdag inräknades. Jämför trosbekännelsens "på tredje dagen uppstånden igen"; Jesus korsfästes på fredagen och återuppstod på söndagen.

Efter kristendomens seger använde man ofta i stället **helgondagar och andra religiösa festdagar** som utgångspunkt vid datering:

Die omnium sanctorum – 1 november

Festo apostolorum Pauli et Petri – 29 juni

Från slutet av 1200-talet börjar man så småningom övergå till enkel **numrering av månadens dagar** på det sätt som vi nu tillämpar.

Veckan och veckodagarna

Begreppet **vecka** spelade en obetydlig roll i klassisk tid men stundom betecknades de åtta dagarna mellan två *núndinae* (marknadsdagar) med bokstäverna A – H. Månaden fick ändå sin rytm genom att den bestod av omväxlande *dies fasti*, då rättegångsförhandlingar var tillåtna, och *dies nefasti*, då sådana var förbjudna; de senare var till stor del *feriae* (religiösa festdagar) och *dies festi* (minnesdagar för viktiga händelser).

På 200-talet e.Kr. inträngde den från kaldéerna härstammande **7-dagarsveckan** med dagarna benämnda efter de då kända planeterna (Se kolumn 1!) *Dies Saturni* förekommer dock redan hos skalden Tibullus på Augustus' tid. Kkyrkan lyckades dock i stor utsträckning undantränga de hedniska namnen genom en numrering av veckodagarna, *feriae* (kolumn 2). Bakom betydelseutvecklingen av ordet *feria* från festdag till veckodag låg förmodligen uppfattningen att varje dag var en (kyrklig) festdag, då något helgons åminnelse firades (namnlängden i vår almanack bevarar ännu delvis minnet härav).

Redan före kristendomens införande i Norden hade våra förfäder översatt planeternas namn med närmast motsvarande nordiska gudanamn (kolumn 3):

1	2	3
<i>dies Solis</i>	<i>dies Dominica</i>	söndag
<i>dies Lunae</i>	<i>feria secunda</i>	måndag
<i>dies Martis</i>	<i>feria tertia</i>	Tyrs dag
<i>dies Mercurii</i>	<i>feria quarta</i>	Odens dag
<i>dies Iovis</i>	<i>feria quinta</i>	Tors dag
<i>dies Veneris</i>	<i>feria sexta</i>	Friggs dag
<i>dies Saturni / Sabbati</i>	<i>Sabbatum</i>	lördag (lögardagen)

Vecka = *octava* eller *septimana*; grekiska (*h*)*ébdomas* eller (*h*)*ebdomada*.

Dygnets timmar

Den ljusa delen av dygnet indelades av romarna i 12 timmar, *horae*; dessa blev alltså längre under sommaren, kortare under vintern, men *hora sexta* slutade alltid vid middag kl. 12

	I Rom vid vintersolståndet	I Rom vid sommarsolståndet
<i>hora tertia</i>	ung. kl. 9 – 9.45	ung. kl. 7 – 8.15
<i>hora nona</i>	ung. kl. 13.30 – 14.15	ung. kl. 14.30 – 15.45

Inom militärväsendet indelades natten i 4 nattvakter, *vigiliae*: *Secunda vigilia* – ung. kl. 20-24 på vintern och ung. kl. 22-24 på sommaren.

Man hade inte behov av mera exakta tidsangivelser; först de moderna kommunikationerna har nödvändiggjort sådana och klockan som var mans egendom möjliggjort dem. Man uppskattade i äldre tider dagens timmar efter solens ställning på himlen, skuggans längd o.dyl.

Ur konstruerades först på senmedeltiden. Antiken hade endast soluret, *solarium*, samt för mätning av en fixerad tidslängd timglas med sand eller vatten, *clépsydra* eller *horologium*. I allmänhet nöjde man sig med ungefärliga tidsangivelser.

Litteratur:

Alf Henrikson, Alla årets dagar, en evighetskalender, AWE Gebers 1978
Nationalencyklopedin

Se även PN E031 – Julianska och gregorianska kalendern!

ROMERSK TIDERÄKNING

Arbetsuppgifter

1. Hur långt fram i tiden inföll skottdagen den 24 februari?
2. Centralstationen i Rom heter Termini. Förklara varför!
3. Sekel är ett obetydligt förändrat latinskt ord. Vilket? I sekularisering har grundordet en annan innebörd. Tag reda på denna och sök finna en förklaring till betydelseutvecklingen.
4. Vad heter århundrade på tyska (två ord), franska, spanska, italienska och engelska? Från vilka latinska ord kommer dessa?
5. För årtusende använder engelskan ibland ett ord med ursprung i latinets. Vilket är ordet? Jämför med det latinska ordet *biennium*. Vad är och hur ofta anordnas biennalen i Venedig?
6. Vi använder ofta det latinska *decennium* för årtionde och – fast mera sällan – *lustrum* för femårsperiod. Tag reda på det ganska speciella sammanhang, i vilket romarna använde ordet lustrum.
7. Utläs på engelska *A.D. 1066*! Vad betyder bokstäverna *A.D.* och vilka år kan betecknas så? Tag reda på innebörden av orden *annales* och *perenn*.
8. Tag reda på etymologin till månadsnamnen som vi fått av romarna!
9. Vad hände i Roms historia
 - *Idibus Martiis a.u.c. DCCIX*,
 - *ante diem nonum Kalendas Septembres A.D. LXXIX*?
10. Vad betyder *Die omnium sanctorum* och *Festo apostolorum Pauli et Petri*?
11. Tag reda på etymologin till lördag!
12. Vad betyder det latinska ordet *mane*? Vad har det senlatinska *de-mane* givit för franskt ord? Vilka latinska ord ligger bakom franskans jour, aujourd'hui och hier?
13. Vilka latinska uttryck återspeglas i de engelska förkortningarna a.m. och p.m.? Vad betyder franskans méridional?
14. Vilket ord i spanskan kommer från latinets (*hora*) *sexta*?
15. I brist på klockor och andra absoluta tidmätare klarade sig människorna länge med ungefärliga tidsangivelser. Översätt de latinska uttrycken *prima luce* och *sero*. Det sistnämnda har givit upphov till ett franskt substantiv. Vilket?
16. Timmens indelning i minut och sekund förekommer först under senmedeltiden. Vad är den etymologiska betydelsen på orden?